

ภูมิปัญญาด้านการบำบัดรักษาโรคของหมอยาพื้นบ้านในจังหวัดนครราชสีมา

LOCAL WISDOM IN TREATMENT OF TRADITIONAL CHEMISTS IN NAKHON RATCHASIMA

ทิพย์วารี สงนอก

THIPWARI SONGNOK

นนธิยา จันทร์เนตร์

NONTHIYA CHANNETE

มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา

NAKHONRATCHASIMA RAJABHAT UNIVERSITY

นครราชสีมา

NAKHONRATCHASIMA

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อรวบรวมองค์ความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาพื้นบ้านด้านการบำบัดรักษาโรคของหมอพื้นบ้านในจังหวัดนครราชสีมา ศึกษาวิเคราะห์วิธีการรักษาและผลการบำบัดรักษาโรคของหมอพื้นบ้านที่ยังคงอยู่ในสภาวะปัจจุบัน และเผยแพร่องค์ความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาพื้นบ้านด้านการรักษาบำบัดโรคของหมอพื้นบ้าน กลุ่มตัวอย่างเลือกแบบเฉพาะเจาะจงจำนวน 15 คน เก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้แบบสัมภาษณ์โดยผ่านการตรวจสอบจากผู้เชี่ยวชาญแล้ว มีลักษณะเป็นแบบมีโครงสร้างได้แก่ การสอบถามเกี่ยวกับสภาพการบำบัดรักษาโรค และสัมภาษณ์ผู้ที่มารักษาที่หมอพื้นบ้าน และแบบไม่มีโครงสร้างได้แก่ การบำบัดรักษาโรคของหมอยาพื้นบ้าน ด้วยการสัมภาษณ์และการสนทนากลุ่ม วิเคราะห์ข้อมูลแบบสร้างข้อสรุป

ผลการวิจัยพบว่า องค์ความรู้ด้านการบำบัดรักษาโรคของหมอพื้นบ้าน ได้แก่ การเรียนวิชาจากบรรพบุรุษ ครูหมอพื้นบ้านที่ไม่ใช่เครือญาติ พระ และฆราวาส มีการคัดเลือกการสืบทอดจากสายเลือด หรือผู้ที่มีความสนใจและรักในการบำบัดรักษาโรค ชยัน อดทนในการท่องจำคาถาและมีคุณธรรม วิธีการรักษาโดยใช้สมุนไพรเป็นส่วนใหญ่ในการบำบัดรักษาด้วยการนวดพื้นบ้าน การรักษากระดูกด้วยน้ำมัน และ การเผยแพร่องค์ความรู้ได้รับการสนับสนุนจากมหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา โดยการจัดเวทีเสวนา และมอบเกียรติบัตรเพื่อยกย่องเชิดชูเกียรติให้กับหมอพื้นบ้านที่ยังมีบทบาทในการช่วยเหลือคนในชุมชนจังหวัดนครราชสีมา ได้แก่ หมอนวดจับเส้น 2 คน หมอนวดน้ำมันมะพร้าว 1 คน และ หมอสมุนไพร 3 คน

คำสำคัญ : ภูมิปัญญา, ภูมิปัญญาการรักษาโรค, หมอพื้นบ้าน

ABSTRACT

This research aimed at collecting the knowledge asset about local wisdom treatment of folk medicine men in Nakhon Ratchasima province, examining their know-how and results of the local treatment that exist in the present days and disseminating the folk wisdom about healing techniques from folk medicine men. The research has chosen the purposive sampling with 15 folk medicine

men, collecting information by interviewing that was approved by the experts. There was a structured interview questioning about the treatment and interview with the patient who is healed by the folk medicine men and unstructured interview questioning about the treatment from folk medicine men and group interview and discussion and analytic conclusion.

The results revealed that the knowledge asset of local wisdom treatment of folk medicine men is the learning from their ancestor and non-ancestor, which are priests and laypersons. The folk medicine men select their heirs, who must be member of the same family or someone who interested and passionate in local wisdom, diligent, high attempt on remembering sacred healing spells and be a moral-person. The treatment major based on natural herbs and coconut-oil bone therapy. And knowledge asset promoting is supported by Nakhon Ratchasima Ratchabhat University arranging a public forum and giving them the certificates to honor the folk medicine men, who currently play the role of healers; some people in the communities in Nakhon Ratchasima, which consisted of two osteopaths, one coconut-oil massage therapist and threeherbal therapists.

Keywords : Local wisdom, Local wisdom in treatment, Traditional chemists

บทนำ

ภูมิปัญญา หรือ ภูมิปัญญาท้องถิ่น ถือเป็นมรดกวัฒนธรรมอันเกิดจากพัฒนาการปรับตัว และปรับวิถีชีวิตของคน เป็นความรู้ที่เกิดจากการทดลองปฏิบัติจริงในห้องทดลองทางสังคม ความรู้เหล่านี้ถูกค้นพบ ลองใช้ ดัดแปลง ถ่ายทอดกันมาเป็นเวลายาวนาน ผ่านกระบวนการขัดเกลาของกลุ่มคน จึงมีค่าและมีความสำคัญยิ่งนัก เป็นมรดกทางภูมิปัญญาของมนุษย์ที่ทุกคนควรรู้ รักษา พัฒนา และนำมาปรับใช้พัฒนาชุมชนท้องถิ่นให้เข้มแข็ง สามารถพึ่งตนเองได้อย่างยั่งยืน (ประภารัตน์ แก้ววรรณ, 2554, น. 184)

ภูมิปัญญาจะมีความสัมพันธ์ระหว่างคนกับโลกธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม สัตว์ พืช เป็นปราชญ์ในการดำรงชีวิตเกี่ยวกับการเกิด แก่ เจ็บ ตาย ซึ่งมนุษย์จำเป็นต้องนำมาใช้เพื่อดำเนินชีวิตให้อยู่รอด ระบบการแพทย์พื้นบ้านของไทยเป็นการผสมผสานระหว่างการแพทย์ของไทย ซึ่งมีทั้งแบบประสบการณ์หรือภูมิปัญญาท้องถิ่น ความเชื่อทางไสยศาสตร์ กับวิชาอายุรเวทของอินเดียและการแพทย์ของจีนที่มีอิทธิพลต่อสังคมไทย การแพทย์เหล่านี้ได้กล่าวว่าเป็นแพทย์แผนโบราณหรือการแพทย์พื้นบ้านในชนบทไทย นอกจากนี้ความเชื่อเป็นพื้นฐานที่ก่อให้เกิดพิธีกรรม การประกอบพิธีกรรมเป็นการถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ของคนรุ่นก่อนให้แก่คนรุ่นต่อมา จึงมักพบว่าเมื่อยามใดที่มนุษย์มีความทุกข์ ความเดือดร้อนเจ็บไข้ด้วยสาเหตุต่าง ๆ จึงจัดพิธีกรรมด้วยการเซ่นไหว้หรือบูชา เพราะเชื่อว่าเป็นการกระทำของสิ่งเหนือธรรมชาติคือผีสงเทวดานั้นเอง วิธีการป้องกันหรือการรักษาโรคต่าง ๆ จึงต้องพึ่งหมอยา การรักษาโรคที่ประสบความสำเร็จจะต้องรักษาทั้งทางกายและทางใจ ผู้ป่วยจึงต้องการหมอที่เข้าใจ มากกว่าหมอที่จะรักษาเพียงอย่างเดียว หมอยาพื้นบ้านจะมีชีวิตความเป็นอยู่และวัฒนธรรมที่ใกล้เคียงชาวบ้าน จึงมีความเข้าใจและสื่อสารกับคนไข้ได้ดีและเป็นกันเอง จึงเป็นจุดสำคัญที่ทำให้ชาวบ้านยอมรับและนิยมไปรักษา บทบาทที่สำคัญอีกประการของหมอยาพื้นบ้าน คือเป็นผู้เชื่อมสัมพันธ์ของคนในหมู่บ้าน เพราะเป็นการรักษาแบบพึ่งพาอาศัยกัน ดูแลเอาใจใส่กันอย่างใกล้ชิด พุดคุย ให้กำลังใจทั้งคนไข้และญาติพร้อมกัน ดังนั้นหมอยาพื้นบ้านจึงมีความสำคัญอย่างสูงในการเชื่อมสายใยสัมพันธ์ของคนในหมู่บ้านนั้น ๆ (โอภาส ขามะรัตน์, 2548, น. 122-125)

“หมอพื้นบ้าน” เป็นบุคคลซึ่งมีความรู้ความสามารถในการส่งเสริมและดูแลสุขภาพของประชาชนในท้องถิ่นด้วย ภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย ตามวัฒนธรรมของชุมชนสืบทอดกันมานาน เป็นที่นิยมยกย่องจากชุมชน โดยมีประชาชน ในหมู่บ้านรับรองไม่น้อยกว่าสิบคน หรือเป็นผู้ที่ได้การรับรองจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (รัชณี จันทรเกษ ประพจน์ เกตราภาค และ วิชัย จันทรภักดีวัฒน์, 2553, น.46) หมอพื้นบ้านสามารถให้การช่วยเหลือผู้ป่วยได้ ตามข้อยกเว้นในมาตรา 30(2) แห่งพระราชบัญญัติการประกอบโรคศิลปะ พ.ศ.2542 นั่นคือสามารถให้ “การช่วยเหลือหรือเยียวยาผู้ป่วย...ตามธรรมจรรยา โดยมีได้รับผลประโยชน์ตอบแทน” แต่ขอบเขตดังกล่าวย่อมทำให้หมอพื้นบ้านไม่สามารถดำรงชีวิตอยู่โดยอาศัยแต่การประกอบอาชีพ เป็นพื้นบ้านเท่านั้น ปัญหาสำคัญอีกประการหนึ่งของหมอยาพื้นบ้านคือ จะจัดการความรู้ของคุณคากลุ่มนี้ได้อย่างไร ทั้งในแง่การพัฒนาความรู้ความสามารถของหมอยาพื้นบ้านให้สามารถช่วยเหลือเยียวยาผู้ป่วยในชุมชนได้ดียิ่งขึ้น และในแง่ของการดึงความรู้ที่เป็นความรู้แฝงของหมอพื้นบ้านแต่ละคนออกมา เพื่อให้สังคมได้ประโยชน์ยิ่งขึ้น จากความจริง ที่ปราชญ์ท้องถิ่นที่มีชื่อเสียงระดับชาติอย่างอาจารย์ล้อม เพ็งแก้ว ได้ส่งสมความรู้นอกจากสถาบันการศึกษา และตำรับตำราแล้ว ยังใช้วิธี “อาศัยสองเท้าเข้าไปทุกวัดทุกหมู่บ้านเรียนรู้เรื่องราวในท้องถิ่นด้วยการพูดคุยหาความรู้กับคนทุกอาชีพทุกวัย” และได้ข้อสรุปว่า “อยากได้ปริญญาให้มุ่งไปมหาวิทยาลัย อยากได้ความรู้ให้มุ่งสู่ชาวบ้าน” (วิชัย โชควิวัฒน์, 2551, น. 16-17)

จังหวัดนครราชสีมาเป็นจังหวัดที่มีความสำคัญมาแต่อดีต ในด้านวัฒนธรรม ภูมิปัญญา และวิถีชีวิต สภาพสังคม ส่วนใหญ่เป็นสังคมชนบทที่มีความสัมพันธ์ของครอบครัวและญาติพี่น้องที่ยังเหนียวแน่นมากกว่าสังคมเมือง การยึดมั่น เกาะเกี่ยวทางวัฒนธรรมเป็นไปตามลักษณะของกลุ่มชาติพันธุ์และถิ่นที่อยู่อาศัย กลุ่มชาติพันธุ์ส่วนใหญ่ ได้แก่ กลุ่มไทย ไครราชและกลุ่มไทยอีสาน นอกจากนี้เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ย่อย ได้แก่ ยวน ส่วย มอญ จีน แขก กลุ่มต่าง ๆ เหล่านี้จะใช้ภาษา ตามกลุ่มของตัวเอง มีประเพณีความเชื่อวิถีชีวิตของตนเอง ในด้านภูมิปัญญาชาวบ้าน ชาวบ้านในจังหวัดนครราชสีมา มีความรู้ด้านต่าง ๆ ที่ได้สั่งสมสืบทอดต่อกันมาอย่างไม่ขาดสาย เพื่อวิถีชีวิตที่สงบสุขดีงาม เกิดเป็นภูมิปัญญาด้านต่าง ๆ ซึ่งสามารถประดิษฐ์คิดค้นเครื่องมือเครื่องใช้ ตลอดจนกระบวนการแก้ปัญหาต่าง ๆ ของชุมชน ทำให้ชุมชนมีความแข็งแกร่ง มั่นคงและพึ่งตนเองได้ ในด้านภูมิปัญญาเกี่ยวกับการดูแลสุขภาพของชาวจังหวัดนครราชสีมา เป็นภูมิปัญญาที่ผ่านการสังเกต ทดลองใช้ คัดเลือก และสั่งสมสืบทอดสู่ชนรุ่นหลัง การดูแลเริ่มตั้งแต่ แรกเกิด พัฒนาสู่วัยเจริญพันธุ์ถึงวัยชรา รวมทั้ง เมื่อยามเจ็บไข้ได้ป่วย การดูแลสุขภาพอาจเป็นการดูแลรักษาตนเองในครอบครัว ใช้สมุนไพรเป็นอาหาร หรือเป็นยา รักษาโรค แต่หากเจ็บป่วยจะมีหมอพื้นบ้านมารักษา จากการรวบรวมข้อมูลของสำนักงานจังหวัดนครราชสีมา (สำนักงาน วัฒนธรรมจังหวัดนครราชสีมา, 2549 น. 53) พบว่า จังหวัดนครราชสีมามีหมอพื้นบ้าน รักษาหลากหลายประเภท ได้แก่ หมอยา หมอดำแย หมอนวด หมอผี หมอสู่วัณ หมอเป่า หมอกระดูก เป็นต้น

จากการศึกษาวิจัยและลงพื้นที่ของนักวิชาการที่ผ่านมา (สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดนครราชสีมา, 2549, น.53) พบว่า จังหวัดนครราชสีมามีหมอพื้นบ้านที่มีบทบาทดูแลสุขภาพคนในชุมชนที่น่าสนใจหลากหลาย ได้แก่ 1) หมอยาสมุนไพร เช่น นางสัมฤทธิ์ ระวังสำโรง รักษาโรคผ่านความเชื่อ โดยเชื่อว่าผีพระมากระซิบบอกตัวยาในการรักษาผู้ป่วย และได้รักษา ผู้ป่วยที่เป็นโรคมะเร็งระยะสุดท้ายหายไประยะหนึ่ง แต่ที่น่าสนใจยิ่งกว่านั้นข้อมูลระบุว่าผีมีแพทย์ที่โรงพยาบาลรามาริบัติ ได้มาขอเป็นลูกศิษย์ หมอยาท่านนี้ก็ไม่หวงวิชาถ่ายทอดความรู้ทุกอย่างให้กับแพทย์แผนปัจจุบัน แต่เมื่อแพทย์นำด้วยสมุนไพร ไปรักษาเองกลับไม่หาย นายเสาร์ บัวนอก รักษาโรคมะเร็งเต้านม มะเร็งมดลูก ด้วยสมุนไพร และสามารถนัดจับเส้น รักษาอัมพฤกษ์ อัมพาต ได้อีกด้วย นายประมวล สายสระน้อย รักษาโรค อัมพฤกษ์ อัมพาต นายจรูญ ฟันงูเหล็ก นายแป้น ส่องงาม และ นายชัยณรงค์ ปัจจัย 2) หมอน้ำมันรักษากระดูก คือ นายบุญถม ตอนนอก 3) หมอนวด คือ นางสุพรรณ แซ่เอ็ง จากข้อมูลทั้งหมดสะท้อนให้เห็นว่า จังหวัดนครราชสีมาหมอยาพื้นบ้านซึ่งบำบัดรักษาและเยียวยาผู้ป่วยในสังคม อยู่จำนวนไม่น้อย หลายรายช่วยรักษาโรคหลังจากที่ผู้ป่วยเข้ารักษาที่โรงพยาบาลไม่หาย หลายรายเริ่มต้นเป็นหมอยา จากการแสวงหาสมุนไพรเพื่อรักษาโรคที่ตนเป็นอยู่เมื่อหายถึงเริ่มเยียวยาผู้อื่น

ในปัจจุบันความสำคัญด้านการรักษาโรคด้วยภูมิปัญญาชาวบ้านในหลายภูมิภาคได้รับความสนใจและได้รับการฟื้นฟู มีการวิจัยรวบรวมองค์ความรู้และเผยแพร่องค์ความรู้ดังกล่าวสู่ชุมชน ผู้วิจัยมองว่าการบำบัดรักษาโรคของหมอยาพื้นบ้าน ในจังหวัดนครราชสีมา เมื่อ 11 ปีที่ผ่านมา คือ ตั้งแต่ปี พ.ศ.2549-2561 หมอยาพื้นบ้านมีบทบาทสำคัญมากโดยเฉพาะโรคที่แพทย์แผนปัจจุบันรักษาไม่หายและหมอยาพื้นบ้านกลับรักษาหาย จึงเกิดคำถามว่าในการวิจัยว่าองค์ความรู้ด้านการรักษาโรคของหมอยาพื้นบ้านยังคงเหลือมากน้อยเพียงใด ความศรัทธาของชาวบ้านที่มีต่อหมอยาพื้นบ้านยังคงอยู่หรือไม่ สมุนไพรสรรพคุณหรือขอบเขตของการรักษาโรคต่าง ๆ มากน้อยขนาดไหน หมอยาแต่ละท่านมีการสานต่อองค์ความรู้ดังกล่าวให้กับคนในท้องถิ่นหรือไม่ เมื่อรวบรวมองค์ความรู้ดังกล่าวครบถ้วนแล้วจึงเป็นขั้นตอนหรือกระบวนการของการเผยแพร่ข้อมูลข้อมูลดังกล่าวสู่สาธารณชนสืบไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

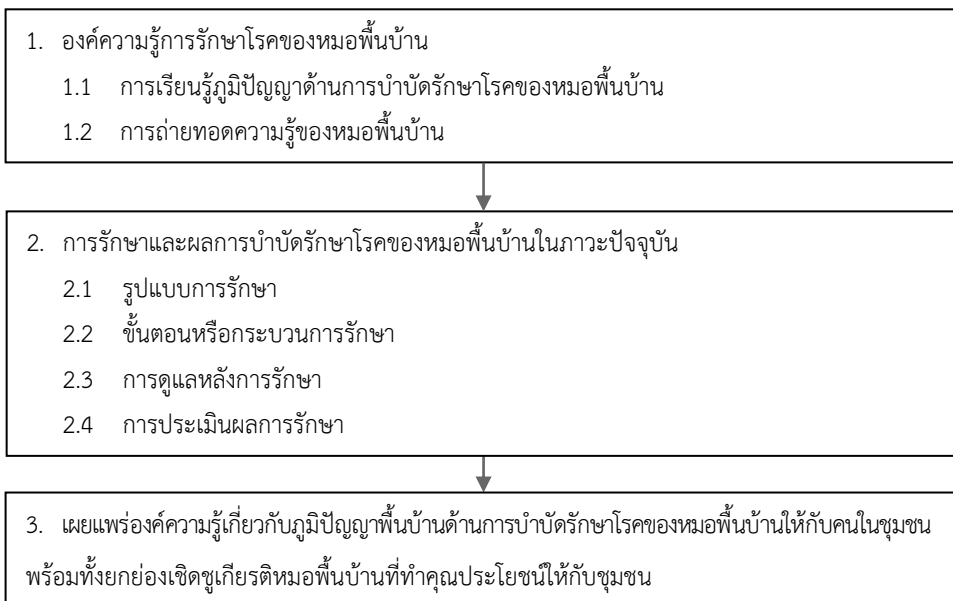
1. เพื่อรวบรวมองค์ความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาพื้นบ้านด้านการบำบัดรักษาโรคของหมอยาพื้นบ้านในจังหวัดนครราชสีมา
2. เพื่อศึกษาวิเคราะห์วิธีการรักษาและผลการบำบัดรักษาโรคของหมอยาพื้นบ้านที่ยังคงอยู่ในสภาวะปัจจุบัน
3. เผยแพร่องค์ความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาพื้นบ้านด้านการบำบัดรักษาโรคของหมอยาพื้นบ้านให้กับคนในชุมชน พร้อมทั้งยกย่องเชิดชูเกียรติหมอยาพื้นบ้านที่ทำคุณประโยชน์ให้กับชุมชน

ประโยชน์ของการวิจัย

1. ได้องค์ความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาพื้นบ้านด้านการบำบัดรักษาโรคของหมอยาพื้นบ้านในจังหวัดนครราชสีมา ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน
2. คนในชุมชนมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับวิธีการบำบัดรักษา ด้วยสมุนไพร สรรพคุณของสมุนไพร ที่เป็นประโยชน์อย่างแท้จริง

กรอบแนวคิดในการวิจัย

จากกรทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาด้านการรักษาโรคของหมอยาพื้นบ้าน (รัชนี จันทรเกษ ประพจน์ เกตุรากาศ และ วิชัย จันทรกิติวัฒน์, 2553, น. 45-68) ผู้วิจัยได้สังเคราะห์องค์ความรู้ดังกล่าวและนำมากำหนดกรอบแนวคิดในการวิจัย แสดงดังภาพที่ 1

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเกี่ยวกับภูมิปัญญาด้านการบำบัดรักษาโรคของหมอยาพื้นบ้านในจังหวัดนครราชสีมา เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) ผู้โดยมีวิธีการดำเนินการวิจัย ดังนี้

กลุ่มเป้าหมาย

กลุ่มเป้าหมาย คือ หมอยาพื้นบ้านจังหวัดนครราชสีมา เนื่องจากเป็นงานวิจัยเชิงเปรียบเทียบให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงของภูมิปัญญาทางการรักษาของหมอยาพื้นบ้านในช่วงเวลา 11 ปีที่ผ่านมา ผู้วิจัยจึงเลือกหมอยาพื้นบ้านที่สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดนครราชสีมา ได้รับความรู้ข้อมูลไว้ในหนังสือปุมเมืองโคราช บันทึกคำบอกเล่า จากภูมิปัญญาท้องถิ่น จำนวนทั้งสิ้น 13 คน (สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดนครราชสีมา, 2549)

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง (Structured interview form) และแบบไม่มีโครงสร้าง (Unstructured interview form) ที่ผู้วิจัยสร้างขึ้นจากการศึกษาและรวบรวมข้อมูลจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

1. แบบสัมภาษณ์หมอยาพื้นบ้าน มีลักษณะเป็นแบบไม่มีโครงสร้าง จำนวน 13 ข้อ ดังนี้ 1) ชื่อ-นามสกุล หมอยาพื้นบ้าน 2) ภูมิลำเนาปัจจุบัน 3) เบอร์โทรศัพท์ 4) ท่านเริ่มรักษาตั้งแต่อายุเท่าใด 5) ท่านมีข้อห้ามในการปฏิบัติในชีวิตประจำวันอะไรบ้าง 6) ท่านรักษาโรคหรืออาการใดเป็นประจำ 7) ท่านมีวิธีการวินิจฉัยอาการของคนไข้อย่างไร 8) ท่านมีขั้นตอนในการรักษาคนไข้อย่างไร 9) ท่านใช้สมุนไพรใด (บ้าง) มีสรรพคุณอย่างไร ในการรักษาโรคแต่ละโรค 10) ท่านมีวิธีการใดนอกเหนือจากการรักษาด้วยสมุนไพรหรือไม่ อย่างไร 11) ท่านมีวิธีการติดตามผลการรักษาของท่านอย่างไร 12) ท่านได้ถ่ายทอดความรู้ให้กับใครหรือไม่ อย่างไร และ 13) ผู้สืบทอดความรู้จากท่านต้องมีคุณสมบัติอย่างไร

2. แบบสัมภาษณ์หมอยาพื้นบ้าน มีลักษณะเป็นแบบมีโครงสร้าง แบ่งออกเป็น 4 ส่วน ดังนี้ ส่วนที่ 1 ข้อมูลส่วนบุคคล ส่วนที่ 2 สถานภาพและบทบาทของหมอยาพื้นบ้าน ส่วนที่ 3 โรคหรืออาการที่หมอรักษา และ ส่วนที่ 4 วิธีการและเครื่องมือที่ใช้ในการรักษาโรคของหมอยาพื้นบ้าน

การตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

ผู้วิจัยศึกษาเอกสาร สิ่งพิมพ์ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องการเรื่องภูมิปัญญาด้านการรักษาของหมอยาพื้นบ้าน แล้วนำมาเป็นแนวทางในการสร้างแบบสัมภาษณ์ภายใต้คำแนะนำของที่ปรึกษาโครงการวิจัย และนำไปปรึกษาผู้เชี่ยวชาญปรับปรุงประเด็นต่าง ๆ คือ ใช้ภาษาให้กระชับในประเด็นที่ต้องการรู้ และครอบคลุมวัตถุประสงค์ที่ต้องการศึกษา ตลอดจนการแก้ไขการใช้สำนวนภาษาเพื่อการสื่อความหมายให้ตรงกันระหว่างผู้วิจัยกับผู้ให้ข้อมูล ความถูกต้องและความชัดเจนของคำถาม ความเหมาะสมและถูกต้องกับเนื้อหาสาระที่เกี่ยวข้อง จนได้แบบสัมภาษณ์เพื่อนำไปใช้ในการวิจัย

วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยแบบสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้างเพื่อให้ได้ข้อมูลเชิงลึกเกี่ยวกับองค์ความรู้ทางภูมิปัญญาพื้นบ้านด้านการบำบัดรักษาโรคของหมอยาพื้นบ้านในจังหวัดนครราชสีมา และแบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้างเพื่อให้ได้ข้อมูลวิธีการรักษาและผลการบำบัดรักษาโรคของหมอยาพื้นบ้านที่ยังคงอยู่ในสภาวะปัจจุบัน โดยมีกรณีศึกษา วัน เวลา และสถานที่ในการสัมภาษณ์ พร้อมบันทึกข้อมูล ภาพ และเสียงที่ได้จากการสัมภาษณ์ จนครบตามจำนวน และผู้วิจัยได้จัดเวทีเสวนาความรู้ภูมิปัญญาด้านการบำบัดรักษาโรคจากหมอยาพื้นบ้านสู่คนในสังคม พร้อมทั้งยกย่องเชิดชูเกียรติหมอยาพื้นบ้านที่ให้คุณประโยชน์ให้กับชุมชน โดยเสวนาเรื่องการบำบัดรักษาโรคของหมอยาพื้นบ้านในจังหวัดนครราชสีมา พร้อมกับจัดนิทรรศการนำเสนอประวัติและความเชี่ยวชาญด้านการบำบัดรักษาโรคของหมอยาพื้นบ้านแต่ละคน มีการแจกแผ่นพับเผยแพร่ประวัติและความเชี่ยวชาญด้านการบำบัดรักษาโรคของหมอยาให้กับผู้ร่วมฟังเสวนา

การวิเคราะห์ข้อมูล

ดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลแบบสร้างข้อสรุป ข้อมูลที่นำมาวิเคราะห์ จะเป็นข้อความลักษณะบรรยาย (Descriptive) ที่ได้จากการสัมภาษณ์ การสนทนา และจดบันทึก นำเสนอผลการวิจัยด้วยวิธีพรรณนาวิเคราะห์

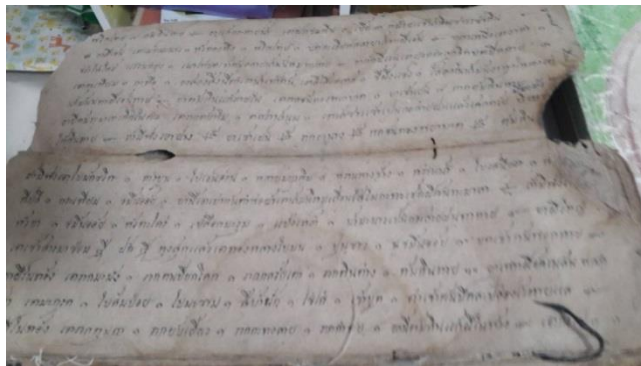
ผลการวิจัย

การวิจัยเรื่อง ภูมิปัญญาด้านการบำบัดรักษาโรคของหมอยาพื้นบ้านในจังหวัดนครราชสีมา สามารถแสดงผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ ดังนี้

1. การรวบรวมองค์ความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาพื้นบ้านด้านการบำบัดรักษาโรคของหมอยาพื้นบ้านในจังหวัดนครราชสีมา มีดังนี้

1.1 การเรียนรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาด้านการบำบัดรักษาโรคของหมอยาพื้นบ้าน

หมอพื้นบ้านในจังหวัดนครราชสีมา หลายคนเรียนรู้ภูมิปัญญาการรักษาจากบรรพบุรุษ ซึ่งหากบรรพบุรุษเป็นหมอพื้นบ้าน บุตรหลานมักจะเป็นผู้ช่วยในการรักษา หยิบจับตัวยาจนเกิดความชำนาญและสามารถรักษาคนในชุมชนต่อจากบรรพบุรุษได้ เช่น นายมวญ สายสระน้อย หมอสมุนไพโร นายทับ สังข์สูงเนิน หมอเป่า นายเสาร์ บ้วนนอก หมอจับเส้น นายเฉลิม ไทยมะเรียง หมอสมุนไพโร เป็นต้น หมอพื้นบ้านบางคนต้องไปฝากตัวเป็นศิษย์และช่วยครูทำงานครูถึงจะยอมถ่ายทอดวิชาให้ เช่น นายบุญถม ตอนนอก หมอน้ำมัน เรียนรู้จากครูซึ่งเป็นหมอพื้นบ้านอยู่ที่อำเภอกุมภวาปี จังหวัดอุดรธานี โดยไปฝากตัวเป็นศิษย์ช่วยครูทำนาและอาศัยเรียนวิชาความรู้ไปด้วยในช่วงว่างงาน ครูจะสอนให้ท่องคาถาให้ได้ก่อนเมื่อท่องคาถาได้แล้วให้นำตำราที่เรียนไปเผา เรียนอยู่กับครู 1 ปี จึงมาช่วยรักษาคนในชุมชน เริ่มรักษาเมื่ออายุ 20 ปี ปัจจุบันอายุ 70 ปี ยังพัฒนาความรู้ตนเองโดยการศึกษาความรู้จากเอกสารโบราณ การเข้าอบรม สัมมนา ตามที่หน่วยงานราชการส่วนท้องถิ่นจัดขึ้น นอกจากเรียนรู้จากครูที่เป็นฆราวาสแล้ว หมอพื้นบ้านบางคนเรียนวิชาจากหมอพื้นบ้านที่เป็นพระสงฆ์ เช่น นายชั้น หวังวัดกลาง เริ่มสนใจศาสตร์ทางด้านหมอพื้นบ้านจากความศรัทธาและมีใญ่อยากช่วยเหลือคนในชุมชน จึงเรียนวิชาจากพระอาจารย์ และศึกษาด้วยตนเองจากเอกสารโบราณและตำราที่เกี่ยวข้องกับการรักษาแบบแพทย์แผนโบราณ

ภาพที่ 1 เอกสารโบราณที่ใช้ในการศึกษาของนายชั้น หวังวัดกลาง

ที่มา : ภาพถ่ายเมื่อ 23 มิถุนายน 2560 ณ บ้านเลขที่ 68 หมู่ 5 ตำบลสีสุก อำเภอจักราช จังหวัดนครราชสีมา

นอกจากหมอพื้นบ้านจะเรียนรู้วิชาจากความศรัทธาและมีใญ่อยากช่วยเหลือผู้ป่วยแล้ว ยังพบว่า หลายคนมีอาการป่วยจึงหาวิธีการรักษาตนเองด้วยการพึ่งหมอพื้นบ้าน เมื่อเห็นผลจึงจดจำและนำมารักษาผู้อื่นต่อ เช่น นายชัยณรงค์ ปัจฉัย เคยเป็นริดสีดวงทวาร เมื่ออายุ 40 ปี และได้ซื้อยาสมุนไพรรักษากับหมอพื้นบ้านมาต้มดื่ม จำนวน 7 หม้อ ปรากฏว่าอาการ

ริดสีดวงหาย จึงถามตัวยาสมุนไพรจากหมอยาพื้นบ้านคนนั้น และนำมารักษาคนในชุมชนต่อปรากฏว่าคนในชุมชนหาย จึงรักษาผู้ป่วยที่เป็นริดสีดวงมาตั้งแต่ตอนนั้นจนถึงปัจจุบัน หรือนางสุพรรณ แซ่เฮง หมอนวดจับเส้น เริ่มเรียนรู้การจับเส้น เนื่องจากตนเองป่วยเดินหรือทำงานไม่ได้ จึงไปเรียนรู้หาวิธีการรักษาตนเองจากหมอนวดพื้นบ้าน จนหาย จากนั้นจึงนำความรู้ที่ได้เรียนมาไปรักษาคนอื่นต่อจนถึงปัจจุบัน

1.2 การถ่ายทอดภูมิปัญญาด้านการบำบัดรักษาโรคของหมอยาพื้นบ้าน แสดงผลการวิจัยดังนี้

หมอพื้นบ้านจังหวัดนครราชสีมา มีกฎเกณฑ์ในการถ่ายทอดความรู้และคัดเลือกบุคคล คือ จะต้องเป็นผู้ที่สืบสายเลือดโดยตรง หรือเป็นบุคคลที่มีความอดทน มีใจรักและอยากช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากความทุกข์ อันเนื่องมาจากโรคร้ายไข้เจ็บ หมอพื้นบ้านหลายคนจำต้องท่องคาถาให้ได้เสียก่อนถึงจะรักษาผู้อื่นได้ เมื่อเป็นผู้ทำหน้าที่รักษาผู้อื่นแล้ว จะต้องเป็นผู้มีคุณธรรม และสามารถปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ของครูได้อย่างเคร่งครัด เช่น ห้ามรับประทานอาหารในงานศพ ห้ามพูดจาหยาบค้าย ห้ามสบถ หรือด่า แม้จะโกรธมากก็ต้องพูดออกมาเฉพาะคำที่เป็นมงคล มีความซื่อสัตย์ สุจริต วางตัวดีจนเป็นที่ยอมรับของคนในชุมชน มีความมุ่งมั่นที่จะรักษาคนป่วย ไม่ดื่มสุราหรือของมีเมา เป็นต้น

2. การศึกษาวิเคราะห์วิธีการรักษาและผลการบำบัดรักษาโรคของหมอพื้นบ้านที่ยังคงอยู่ในสภาวะปัจจุบัน

จากการศึกษาวิจัยหมอพื้นบ้านส่วนใหญ่มีรูปแบบการการรักษาโดยใช้สมุนไพร มีการนวด การเป่า และการใช้น้ำมันมะพร้าว ดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1 รูปแบบการรักษาโดยใช้สมุนไพร

อาการเจ็บป่วย	หมอพื้นบ้าน	วิธีการรักษา
1. มะเร็ง	นายเสาร์ บ้วนอก	รักษาด้วยสมุนไพร หัวพิสมัย (ตุ๋น) 1 รากหนามพรม 1 แล้วเสกด้วยพระเจ้า 5 พระองค์ ต้มกิน
2. มะเร็งเต้านม	นายชั้น หวังวัดกลาง	รักษาด้วยสมุนไพร ต้นครามผิทั้งต้น ทั้งราก 1 แก่นปรุ 1 ฟันตาล 1 พญาگان แดง 1 หัวยาโคกใต้ 1 ต้มกินก็ได้ บดผงใส่แคปซูลก็ได้
3. มะเร็งปากมดลูก	นายชั้น หวังวัดกลาง	รักษาด้วยสมุนไพร (ขนานที่ 1) สหัสสุณ 5 บาท เหมือดคน 1 บาท รากสีหวด 1 บาท เปล้าใหญ่ 1 บาท รากปับ 1 บาท หัวยาโคก 1 บาท พญายา 1 บาท หัวสองฟ้า 3 หัว ต้มกิน (ขนานที่ 2) เครือห่วยขม 1 กำมือ รากหญ้าคา 1 กำมือ ต้นหัวค้ำ 1 กำมือ ลูกฟักข้าว 1 ลูก ต้มกินหลังอาหาร
4. ตับแข็ง	นายเสาร์ บ้วนอก	รักษาด้วยสมุนไพร มัดกา (กิ่งสด) 1 หัวยาโคก (ข้าวเย็นเหนียว - ใต้) 1 ตะไคร้ต้น 1 ต้นตึคน 1 เสกด้วยพระเจ้า 5 พระองค์ ต้มกิน
	นายชั้น หวังวัดกลาง	รักษาด้วยสมุนไพร โดไม่รู้ล้ม 1 รากชิงชี 1 สะเดานา/สะเดาดิน 1 หล้าหางช้าง 1 รากสหัสสุณ 1 ตึคน 1 เหมือดคน 1 ต้มกิน
5. อัมพฤกษ์-อัมพาต	นายมวญ สายสระน้อย	1) รักษาด้วยสมุนไพร แสมสาร 1 แก่นคูณ 1 แก่นขี้เหล็ก 1 ใบมัดกา 1 แก่นลั่นทม 1 นำมาต้มใส่เกลือชนิดน้อยต้มเข้า-เย็น จนรสยาจืด 2) ยาประคบคลายเส้น ใบหนาด 1 ใบกระวาน 1 ข่า 1 ตะไคร้ 1 ขี้เหล็ก 1 มะขาม 1 พญายา 1 ตากให้แห้งตำให้ละเอียดห่อผ้าทำลูกประคบ

ตารางที่ 1 (ต่อ)

อาการเจ็บป่วย	หมอฟันบ้าน	วิธีการรักษา
	นายชั้น หวังวัดกลาง	1) รักษาด้วยสมุนไพร (ยาต้ม) สะแก 1 กำมือ คนทา 1 กำมือ เถวัลย์เปรียง 1 กำมือ รากพุงตอ 1 กำมือ หัวหมู 1 กำมือ ขมิ้น อ้อย 7 ชิ้น ขี้เหล็กทั้ง 5 ต้มกินเช้า-เย็น 2) ยาประคบ (ขนานที่ 1) ใบขี้เหล็ก 9 ยอด ข้าวสารข้าวเหนียว 1 กำมือ ว่านไพล 7 ชิ้น เครื่องตำลึง 7 ท่อน ตำผสมกัน 3) ยาประคบ (ขนานที่ 2) ตะไคร้หอม 1 กำมือ ใบตะแบก 1 กำมือ ใบช่อย 1 กำมือ ใบเอนอ่อน 1 กำมือ ตำผสมกัน
6. ยาริดสีดวงทวาร	นายชัยณรงค์ ปัจจัย	รักษาด้วยสมุนไพร แก้ปวดริดสีดวง รากชะมัดน้อย 1 รากชะมัดใหญ่ 1 หัวยาหัวโอ 1 ต้น แอสดกวาง 1 เปลือกตูมตัง 1 เปลือกต้นมะตูม 1 ต้นตาไก่ 1 เปลือก ส้มกบ 1 นำมาตากแห้งแล้วต้มใส่น้ำ 1 หม้อ ยาตัดรากลิดสีดวงทวาร ราก/ต้นชะมัดน้อย 1 ราก/ต้นชะมัดใหญ่ 1 ยาหัวโอ 1 เปลือกส้มกบ 1 ต้นแอสดกวาง 1 นำไปตากแห้งแล้วต้ม ต้มกิน แต่ต้องกินยาแก้ปวดเสียก่อนแล้วจึงกินยาตัดรากลิดสีดวง
7. ยาสำหรับสตรี หลังคลอดบุตร	นางสุพรรณ แซ่เฮง	รักษาด้วยสมุนไพร ยาขับน้ำคาวปลา ขายชูดละ 100 บาท มีตัวยาคือ พริกไทย 7 เม็ด ดีปลี 7 เม็ด กระเทียม 7 กลีบ มะขามสุก 7 ฝัก ตำละลายน้ำร้อนกินจนหมดยา หรือตำจนเป็นผงปั้นเป็นลูกกลอนกิน
8. นวดจับเส้น	นายเสาร์ บ้วนนอก	รักษาด้วยการนวดจับเส้น
แก้ปวดเมื่อย	นางสุพรรณ แซ่เฮง	รักษาด้วยการนวดจับเส้น
เจ็บตามข้อ เข่า กระดูก	นายบุญถม ตอนนอก	รักษาด้วยการนวดและใช้น้ำมันมะพร้าวปลุกเสกให้ผู้ป่วยนำไปรักษาต่อที่บ้าน
9. งู หรือแมลงมีพิษ กัดต่อย	นายทับ สังข์สูงเนิน	รักษาด้วยคาถาเสกและเป่าน้ำมันต์
10. ลมชัก ลมบ้าหมู	นางสุพรรณ แซ่เฮง	ใช้สมุนไพร เมล็ดมะละกอสุกตากแห้ง 3 ส่วน เมล็ดพริกไทยแห้ง 2 ส่วน ตำจนละเอียดใส่น้ำผึ้งปั้นเป็นเม็ดกิน

ขั้นตอนโดยภาพรวมของการบำบัดรักษาโรคของหมอยาพื้นบ้านในจังหวัดนครราชสีมา จะเริ่มต้นด้วยการวินิจฉัยโรค ซึ่งหมอฟันบ้านทั้งหมดจะซักประวัติผู้ที่มารับการรักษาเพื่อหาสาเหตุและอาการของการเจ็บป่วยร่วมกับสอบถามผลการวินิจฉัยของแพทย์ปัจจุบัน เพื่อใช้ประกอบการหาสาเหตุของโรคและหาวิธีการรักษา นอกจากนี้ยังพบการทำนายดวงชะตาก่อนเพื่อหาสาเหตุของการป่วยและหาวิธีการรักษา ส่วนขั้นตอนการรักษา หมอฟันบ้านจะรักษาตามความชำนาญของแต่ละคน ได้แก่ นวดจับเส้น นวดทาน้ำมันมะพร้าว การให้ยาสมุนไพรไปต้มดื่มแทนน้ำ หรือดื่มก่อนและหลังอาหาร การใช้คาถาร่วมกับการรักษา การทำน้ำมันต์เพื่อเสริมกำลังใจ เป็นต้น และขั้นตอนการดูแลหลังการรักษา โดยส่วนมากไม่ปรากฏ เนื่องจากปัจจุบันหมอยาเน้นการจำหน่ายตัวยาสสมุนไพรรักษา หรือหากเป็นการรักษาด้วยการนวดในแต่ละครั้งก็คิดค่าตอบแทน หากหายก็ไม่ต้องมารักษาต่อ หากไม่หายก็หาวิธีการรักษาใหม่ โดยการหาหมอฟันบ้านคนอื่น ๆ หรือพึ่งแพทย์แผนปัจจุบัน

3. เผยแพร่องค์ความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาพื้นบ้านด้านการบำบัดรักษาโรคของหมอพื้นบ้านให้กับคนในชุมชน พร้อมทั้งยกย่องเชิดชูเกียรติหมออายุพื้นบ้านที่ทำคุณประโยชน์ให้กับชุมชน

การเผยแพร่องค์ความรู้ที่สามารถนำไปใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวันได้ ซึ่งจากผลการเสวนาพบว่า หมอพื้นบ้านส่วนใหญ่เป็นเพศชายเรียนจบในระดับประถมศึกษา อาชีพหลักคือการทำนาทำไร่ จำแนกได้ มี 2 ประเภท คือ หมอสมุนไพรและหมอนวดพื้นบ้าน โดยการรักษาโรคส่วนใหญ่คนไข้มารักษาที่บ้าน แต่จะมีบางส่วนของหมอไปรักษาที่บ้านคนไข้ หรือคนไข้มาซื้อยาไปกินเอง ซึ่งการรักษาโรคส่วนใหญ่จะเริ่มจากการซักประวัติคนไข้ การตรวจร่างกาย การสอบถามการตรวจวินิจฉัยจากแพทย์แผนปัจจุบัน (ในกรณีที่คนไข้ได้เข้ารับการรักษาจากแพทย์แผนปัจจุบันมาก่อน) รวมทั้งการรักษาที่มีความเชื่อเข้ามาเกี่ยวข้องไม่ว่าจะเป็นด้านโหราศาสตร์ ด้านไสยศาสตร์ เป็นต้น และมีวิธีการรักษาโดยสมุนไพร การบีบนิ้วด้วยน้ำมัน หรือการใช้คาถาหรือวิธีไสยศาสตร์ นอกจากนี้ยังมีการรักษาด้วยการเป่าพ่น เข้าเผือกอยู่บ้าง ซึ่งการรักษาโรคของหมอพื้นบ้านเกือบทั้งหมดจะไม่ละทิ้งเรื่องของความเชื่อ เวทมนตร์คาถา นับเป็นการรักษาทางด้านจิตใจควบคู่กับการรักษาทางกาย และประเด็นการรักษาในสภาวะปัจจุบัน ผลการเสวนาพบว่า หมอพื้นบ้าน ในปัจจุบันมีอายุมาก รวมทั้งสมุนไพรในท้องถิ่นมีจำนวนลดลง นอกจากนี้บทบาทของแพทย์แผนปัจจุบันมีมากขึ้นจึงทำให้หมอพื้นบ้านลดบทบาทลง

อภิปรายผล

จากการศึกษาเกี่ยวกับภูมิปัญญาด้านการบำบัดรักษาโรคของหมอพื้นบ้านในจังหวัดนครราชสีมา พบประเด็นที่น่าสนใจบางประเด็น จึงนำมาอภิปรายผลดังนี้

1. องค์ความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาด้านการบำบัดรักษาโรคของหมอพื้นบ้าน พบว่า หากบรรพบุรุษเป็นหมอพื้นบ้าน บุตรหลานมักจะเป็นผู้ช่วยในการรักษา นอกจากนี้หากบุคคลใดยากเป็นหมอพื้นบ้านแต่บรรพบุรุษไม่ได้เป็นหมอพื้นบ้าน ก็มักจะไปฝากตัวเป็นศิษย์และช่วยครูทำงานครูถึงจะยอมถ่ายทอดวิชาให้ โดยบุคคลนั้นจะต้องช่วยครูทำนาและอาศัยเรียนวิชาความรู้ไปด้วยในช่วงว่างงาน ครูจะสอนให้ท่องคาถาให้ได้ก่อน เมื่อท่องคาถาได้แล้วให้นำตำราที่เรียนไปเผา เรียนอยู่กับครู 1 ปี จึงมาช่วยรักษาคนในชุมชน เมื่อมีบทบาทในการช่วยเหลือคนในชุมชนแล้ว หมอพื้นบ้านยังต้องพัฒนาความรู้ตนเองอยู่เสมอ โดยการศึกษาความรู้จากเอกสารโบราณและตำราที่เกี่ยวข้องกับการรักษาแบบแพทย์แผนโบราณ การเข้าอบรม สัมมนา ตามที่หน่วยงานราชการส่วนท้องถิ่นจัดขึ้น นอกจากนี้ยังพบหมอพื้นบ้านบางคนเลือกเรียนรู้ภูมิปัญญาด้านการรักษา กับหมอพื้นบ้านที่เป็นพระสงฆ์ และหลายคนมีอาการป่วยจึงหาวิธีรักษาตนเองด้วยการพึ่งหมอพื้นบ้าน เมื่อเห็นผลจึงจดจำและนำมารักษาผู้อื่นต่อ ซึ่งผลการศึกษารั้้นนี้สอดคล้องกับงานวิจัยของ พระสุริยา มาตย์คำ (2552, น. ข) เรื่อง การพัฒนากระบวนการสืบทอดภูมิปัญญาหมอพื้นบ้านในประเทศไทยและสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ผลการศึกษาระบุว่า หมอพื้นบ้านมีระบบการสืบทอดหรือเรียนรู้ภูมิปัญญา 6 ระบบ ได้แก่ มีการสืบทอดหรือเรียนรู้ภูมิปัญญาจากบรรพบุรุษ การเรียนรู้ในระดับเครือญาติ การเรียนรู้จากหมอพื้นบ้านสู่บุคคลผู้สนใจ การเรียนรู้จากหมอพื้นบ้านสู่ผู้รับการบำบัดรักษาที่หายแล้ว การเรียนรู้จากสถาบันการศึกษา และการเรียนรู้ด้วยตนเองจากตำราโบราณ

การถ่ายทอดภูมิปัญญาด้านการบำบัดรักษาโรคของหมอพื้นบ้าน หมอพื้นบ้านจังหวัดนครราชสีมา หลายคนมีกฎเกณฑ์ในการถ่ายทอดความรู้และคัดเลือกบุคคล คือ จะต้องเป็นผู้ที่สืบสายเลือดโดยตรง หรือเป็นบุคคลที่มีความอดทน มีใจรักและอยากช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากความทุกข์อันเนื่องมาจากโรคร้ายไข้เจ็บ หมอพื้นบ้านหลายคนจำต้องท่องคาถาให้ได้เสียก่อนถึงจะรักษาผู้อื่นได้ เมื่อเป็นผู้ทำหน้าที่รักษาผู้อื่นแล้ว จะต้องเป็นผู้มีคุณธรรม และสามารถปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ของครูได้อย่างเคร่งครัด ซึ่งสอดคล้องกับ แนวคิดของ นักวิชาการสาขาวิชาวิทยาศาสตร์สุขภาพ (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2550, น. 24) ที่ระบุว่า บุคคลที่จะเป็นหมอพื้นบ้าน ต้องอาศัยความพยายาม ความอดทน ความพากเพียร ต้องจดจำคำสอน คาถาอาคมต่าง ๆ และต้องหมั่นคอยสังเกตติดตามไถ่ถามจากครูอาจารย์อยู่เสมอ ครูหมอพื้นบ้านจึงจำเป็นต้อง

มีการคัดเลือกความเหมาะสมและคุณสมบัติของลูกศิษย์ เพราะนอกจากความรู้ ความชำนาญในศาสตร์การแพทย์พื้นบ้านแล้ว คุณธรรมและจริยธรรมก็มีส่วนสำคัญ เนื่องจากชีวิตผู้ป่วยอยู่ในกำมือของหมอนั่นเอง และงานวิจัยของ บัวทอง จุมพระบุตร (2554, น. ๖) เรื่องวิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาของหมอยาพื้นบ้านไทยอีสานและลาว ผลการวิจัยพบว่า การถ่ายทอดภูมิปัญญาของหมอยาพื้นบ้านเป็นกระบวนการเรียนรู้ที่เป็นระบบ ใช้วิธีเรียนตัวต่อตัว ผ่านประสบการณ์จริง ระหว่างครูกับศิษย์ หรือระหว่างคนในตระกูล การเลือกศิษย์ครูจะเป็นผู้เลือกด้วยตัวเอง จะต้องศึกษาจิตใจ ลักษณะนิสัย สติปัญญา การเสียสละของลูกศิษย์ สังเกตความประพฤติปฏิบัติของลูกศิษย์อย่างใกล้ชิด คุณสมบัติของลูกศิษย์ต้องเป็นคนดี มีศีลธรรม มีเมตตา เสียสละ ชอบช่วยเหลือผู้อื่น มีความอดทน มีใจรักต่อการรักษาผู้ป่วย บวชเรียนมาแล้ว มีสติปัญญาดี มีไหวพริบ มีความเฉลียวฉลาด มีความจำแนกในการท่องจำตำรายาหรือคาถา

2. วิธีการบำบัดรักษาโรคและผลของการรักษาโรคของหมอยาพื้นบ้านจังหวัดนครราชสีมา ปัจจุบันพบว่าหมอที่รักษาโดยไม่ใช้สมุนไพร คือ หมอนวด ยังมีบทบาทในการช่วยเยียวยาหรือรักษาคนในชุมชนและยังมีการสืบทอดองค์ความรู้ไปยังบุตรหลาน ทั้งนี้เนื่องจากเป็นภูมิปัญญาที่สามารถสืบทอดได้โดยการปฏิบัติให้ดู ผู้เรียนรู้อาจจดจำ ทดลองปฏิบัติ เมื่อเกิดความชำนาญก็สามารถช่วยเหลือคนในชุมชนต่อไปได้ วิธีการการรักษาก็ไม่ยุ่งยากซับซ้อน โดยเริ่มจากการซักประวัติ ตรวจร่างกาย วินิจฉัยอาการ และนวดรักษาตามอาการ นอกจากการนวดโดยวิธีการที่ร่ำเรียนมาแล้วยังใช้คาถาและน้ำมันเข้าช่วยในการรักษาเพื่อสร้างความเชื่อมั่นให้กับผู้มารักษาได้เป็นอย่างดี หมอสมุนไพร เป็นหมอพื้นบ้านอีกประเภทหนึ่งที่ยังคงมีบทบาทในการรักษา หาสสมุนไพร และจำหน่ายไปตามโรคหรืออาการเจ็บป่วยของผู้ที่มาขอความช่วยเหลือ และพบหมอสมุนไพรบางคนที่ทำหน้าที่หลายบทบาท กล่าวคือ นอกจากจะเป็นหมอยาสมุนไพรแล้ว ยังทำหน้าที่เป็นหมอรักษาด้วยคาถา น้ำมัน การดูดวง สะเดาเคราะห์ และเป็นผู้นำทางพิธีกรรมอีกด้วย ซึ่งเป็นที่น่าสังเกตว่าหมอสมุนไพรในจังหวัดนครราชสีมาโดยมากมีอายุระหว่าง 60-80 ปี แต่ยังไม่มีส่วนสืบทอดองค์ความรู้ดังกล่าว กระบวนการรักษาของหมอสมุนไพรพบว่าคล้ายคลึงกับหมอนวดพื้นบ้าน เพียงแต่เปลี่ยนจากนวดตามอาการ เป็นการใช้สมุนไพรรักษา อาจเป็นรูปแบบยาลูกกลอนหรือยาต้ม และอาจมีการใช้คาถา พิธีกรรมเข้าช่วยในการรักษา สอดคล้องกับ รัชณี จันทร์เกษ ประพจน์ เกตุรากาศ และ วิชัย จันทร์กิติวัฒน์ (2553, น. 52-63) ที่ระบุว่า หมอพื้นบ้านส่วนใหญ่มีความสามารถมากกว่าหนึ่งประเภท จะประกอบไปด้วยหมอพิธีกรรม หมอสมุนไพร หมอนวด หมอตำแยและหมออื่น ๆ ซึ่งส่วนมากจะมีอายุ 60 ปีขึ้นไป และ ธรณีส ทองชูช่วย (2557, น. 1) ให้ข้อมูลว่าวิธีการรักษาโรคด้วยการใช้สมุนไพรของหมอพื้นบ้านก่อนการรักษาทุกครั้ง หมอพื้นบ้านจะทำการตรวจโรคโดยการซักประวัติ การตรวจร่างกายและจิตใจ เสร็จแล้วจะวินิจฉัยโรค และดำเนินกระบวนการในการรักษาโรคด้วยการใช้สมุนไพร ที่แตกต่างกันไปตามชนิด และลักษณะอาการของโรคหรือความเจ็บป่วยที่ปรากฏ เพื่อมุ่งปรับธาตุทั้ง 4 ให้เกิดความสมดุลเป็นหลัก มีการใช้คาถา และรวมถึงพิธีกรรมตามความเชื่อ มาใช้ในกระบวนการของการบำบัดรักษา มีข้อห้าม ข้อแนะนำสำหรับการปฏิบัติตนของผู้ป่วยในระหว่างการรักษา และมีการติดตามผลของการรักษาเป็นระยะ

3. การเผยแพร่ความรู้หนึ่งการจัดทำโครงการวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้จัดเวทีเสวนาเกี่ยวกับการสืบทอดภูมิปัญญา ด้านการบำบัดรักษาโรคของหมอยาพื้นบ้านในจังหวัดนครราชสีมา มีผู้สนใจเข้าร่วมโครงการ จำนวน 100 คน และมีการเชิดชูเกียรติหมอยาพื้นบ้าน โดยการมอบเกียรติบัตร จัดทำนิตยสารการให้ความรู้เกี่ยวกับชีวประวัติของหมอยาพื้นบ้านแต่ละท่าน โดยมีคณบดีคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมาเป็นผู้สนับสนุนและอำนวยความสะดวกในการจัดเสวนาวิชาการ ซึ่งการจัดกิจกรรมเสวนาวิชาการและเชิดชูเกียรติหมอยาพื้นบ้านดังกล่าวส่งผลให้หมอยาพื้นบ้านเป็นที่รู้จักมากยิ่งขึ้น เยาวชนรุ่นใหม่ให้ความสนใจเกี่ยวกับวิธีการรักษาและสรรพคุณของยาสมุนไพร รวมทั้งเป็นการเสริมรายได้ให้กับหมอพื้นบ้านได้อีกทางหนึ่งอีกด้วย

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะสำหรับการผลวิจัยไปใช้ประโยชน์

1. สามารถนำผลการศึกษาไปจัดทำฐานข้อมูลทางด้านมรดกวัฒนธรรมของจังหวัดนครราชสีมาได้
2. สามารถนำผลการศึกษาไปพัฒนาเป็นเอกสารวิชาการ หรือจัดทำสื่อวีดิทัศน์เพื่อสืบทอดองค์ความรู้ด้านนี้

ให้กับเยาวชนต่อไป

ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

1. ศึกษาวิจัยเกี่ยวกับภูมิปัญญาด้านการบำบัดรักษาโรคที่ปรากฏในเอกสารโบราณของจังหวัดนครราชสีมา
2. การพัฒนาต่อยอดภูมิปัญญาด้านการบำบัดรักษาโรคโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนในจังหวัดนครราชสีมา

กิตติกรรมประกาศ

ผู้วิจัยใคร่ขอขอบพระคุณผู้ช่วยศาสตราจารย์สุกุล วงษ์กาฬสินธุ์ คณบดีคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา ที่ให้ความอนุเคราะห์และสนับสนุนเกี่ยวกับการจัดทำวิจัย งบประมาณการจัดทำวิจัย และเป็นส่วนหนึ่งในการจัดงานสัมมนาทางวิชาการเกี่ยวกับภูมิปัญญาหมอยาพื้นบ้าน

ขอบพระคุณรองศาสตราจารย์วัฒนา วิสเพ็ญ ผู้วางรากฐานทางด้านการศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับภูมิปัญญาด้านการบำบัดรักษาโรค ขอบพระคุณ ดร.สมัย วรรณอุตร ที่ปรึกษางานวิจัยที่ให้คำชี้แนะและให้คำปรึกษาจนทำให้รายงานวิจัยฉบับนี้สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี

ขอบพระคุณปราชญ์ชาวบ้านทั้ง 13 ท่าน ที่ให้ความอนุเคราะห์และความเมตตาแก่ผู้วิจัยทางด้านข้อมูลเกี่ยวกับการบำบัดรักษาโรคอย่างละเอียดลออ และสามารถเผยแพร่ความรู้ดังกล่าวไปยังชุมชน นักศึกษา และครูอาจารย์ได้อย่างลึกซึ้ง

ขอขอบพระคุณพ่อแม่ พี่น้องชาวจังหวัดนครราชสีมาทุกท่านที่ให้ความสนใจเกี่ยวกับการบำบัดรักษาโรคของหมอยาพื้นบ้าน ท้ายที่สุดขอขอบพระคุณรองศาสตราจารย์สมศักดิ์ ศรีสันติสุข และผู้ช่วยศาสตราจารย์ชลิต ชัยครรชิต ที่กรุณาให้คำชี้แนะเกี่ยวกับการรวบรวมข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูล ขอขอบพระคุณเป็นอย่างสูง

การวิจัยนี้ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากกรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2559

เอกสารอ้างอิง

ธรรณัส ทองชูช่วย. (2557). *ภูมิปัญญาของหมอยาพื้นบ้านในด้านการใช้สมุนไพรในการรักษาโรค ของอำเภอบางกล่ำ จังหวัดสงขลา*. ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชายุทธศาสตร์การพัฒนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา, สงขลา.

บัวทอง จุมพระบุตร. (2554). *วิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาของหมอยาพื้นบ้านไทยอีสานและลาว*. วิทยานิพนธ์ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชายุทธศาสตร์การพัฒนาภูมิภาค (กลุ่มสาธารณสุขชุมชน) มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์, สุรินทร์.

ประภากร แก้ววรรณ. (2554). *ตำราการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น*. อุดรธานี: มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี.

พระสุริยา มาตย์คำ. (2552). *การพัฒนากระบวนการสืบทอดภูมิปัญญาหมอยาพื้นบ้านในประเทศไทยและสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว*. ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชายุทธศาสตร์การพัฒนาภูมิภาค มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย, เลย.

มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช. (2550). *เอกสารประกอบการสอนชุดวิชาประสบการณ์วิชาชีพการแพทย์แผนไทย. หน่วยที่ 8-15* (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช.

รัชณี จันทร์เกษ ประพจน์ เกตุรากาศ และ วิชัย จันท์กิติวัฒน์. (2553). *สถานการณ์หมอยาพื้นบ้านในส่วนภูมิภาคในประเทศไทย. รายงานสถานการณ์ : การแพทย์แผนไทย การแพทย์พื้นบ้าน และการแพทย์ทางเลือก ประจำปี พ.ศ. 2550-2552*. กรุงเทพมหานคร : ศูนย์ข้อมูลเชิงยุทธศาสตร์ สำนักวิชาการ กรมพัฒนาการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก.

วิชัย โชควิวัฒน์. (2551). *การพัฒนากำลังคนภูมิปัญญาไทยสุขภาพวิถีไท. นนทบุรี : องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก.*

สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดนครราชสีมา. (2549). *ปุมเมืองโคราช บันทึกคำบอกเล่า จากภูมิปัญญาท้องถิ่น. นครราชสีมา : สมบูรณ์การพิมพ์.*

โอภาส ชามะรัตน์. (2545). *ภูมิปัญญาหมอพื้นบ้านกับการใช้สมุนไพรบำบัดรักษาความเจ็บป่วย: กรณีศึกษานายแหว วงศ์คำโสม บ้านโคกผาง ตำบลसानตม อำเภอภูเรือ จังหวัดเลย. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาไทยศึกษาเพื่อการพัฒนา สถาบันราชภัฏเลย, เลย.*

ผู้เขียนบทความ

นางทิพย์วารี สงนอก

อาจารย์ประจำโปรแกรมวิชาภาษาไทย

E-mail: thipwari_s@hotmail.com

นางสาวนนทिया จันท์เนตร์

อาจารย์ประจำโปรแกรมวิชาภาษาไทย

E-mail: ch.nontiya@gmail.com

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา

เลขที่ 340 ถนนสุรนารายณ์ ตำบลในเมือง อำเภอเมือง

จังหวัดนครราชสีมา 30000